

ΦΑΚΕΛΟΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΕΞΑΜΗΝΟ ΣΤ'

ΕΥΓΕΝΙΑ ΜΠΙΤΣΑΝΗ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

Αλλαγή , κοινωνική (change, social) Αλλαγή στους κοινωνικούς θεσμούς (π.χ. οικονομία, εκπαίδευση, υπηρεσίες υγείας, νόμοι) ή/και στις σχέσεις του ατόμου με τους κοινωνικούς θεσμούς (π.χ. υποχρεώσεις, υπευθυνότητες, ελευθερίες).

Αλλαγή πολιτισμική (change, culture) Η τροποποίηση νορμών, αξιών, εθίμων, πεποιθήσεων, κοσμοθεωρίας, τεχνολογίας και άλλων πλευρών μιας κουλτούρας. Μπορεί να συμβεί αργά και με συστηματικό τρόπο, ή γρήγορα εν μέσω διάλυσης και χάους.

Αλληλεξάρτηση (interdependence) Μια πολιτισμική νόρμα που αφορά ισχυρή αμοιβαιότητα και υποστήριξη μέσα σε μια οικογένεια, ομάδα ή κοινότητα.

Αμφιπολιτισμικό (bicultural) Αναφέρεται στην κατοχή των αξιών, νορμών, πληροφοριών, εμπειριών και δεξιοτήτων δύο πολιτισμών ή εθνομάδων. Μπορεί να εμφανίζεται σε ποικίλες περιστάσεις (π.χ. εάν έχει κάποιος γονείς δυο διαφορετικών εθνικών ή πολιτισμικών ομάδων, αν μεγαλώνει σε οικογένεια μιας πολιτισμικής ομάδας ενώ παρακολουθεί σχολείο ή εργάζεται σε μια κοινότητα μιας άλλης εθνικής ή πολιτισμικής ομάδας).

Αντικοινωνικός (antisocial) Αναφέρεται στην κατάσταση της εναντίωσης του ατόμου προς την κοινωνία, που οδηγεί σε συμπεριφορά διασάλευσης της κοινωνικής τάξης (π.χ. παράνομες πράξεις).

Αποξένωση (alienation) Έλλειψη ουσιαστικών σχέσεων μεταξύ του ατόμου κα των υπολοίπων μέσα στην ίδια κοινωνική ομάδα ή κουλτούρα.

Αποπολιτισμός (deculturation) Απώλεια της παραδοσιακής κουλτούρας καθώς οι άνθρωποι υιοθετούν νέα ή ξένα πολιτισμικά στοιχεία. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε αρχικά για την Αφρική και αναφέρεται στην υιοθέτηση των επιφανειακών συμπεριφορών, των αξιών και του υλικού πολιτισμού των βιομηχανοποιημένων κοινωνιών με ταυτόχρονη εγκατάλειψη των βασικών στοιχείων της αρχικής κουλτούρας.

Αποξένωση, εφηβική (alienation, adolescent) Αντιπάθεια, ή ακόμη και εχθρότητα, προς την κοινωνία ή την κουλτούρα του ίδιου του ατόμου κατά τη διάρκεια της εφηβείας.

Αποσύνδεση (dissociation) Μια παροδική μεταβολή της κατάστασης της συνείδησης μη οφειλόμενη σε οργανική ψυχική διαταραχή. Οι κλινικές εκδηλώσεις της περιλαμβάνουν ποικίλα πολιτισμικά σύνδρομα, όπως : αμόκ, πολλαπλή προσωπικότητα , σύνδρομο δαιμονοκατοχής.

Αφομοίωση (assimilation) Μια ψυχοκοινωνική διεργασία κατά την οποία μια κυρίαρχη κουλτούρα ή εθνομάδα απορροφά μια μη επικρατούσα ομάδα, οδηγώντας στο σχηματισμό μιας μόνο πολιτισμικής ή εθνικής ομάδας.

Γλώσσα (language) Σύστημα συμβόλων για την επικοινωνία ιδεών, συναισθημάτων και σημασιών μέσω προφερόμενων λέξεων, μη λεκτικών ήχων, εκφράσεων του προσώπου, χειρονομιών και άλλων μέσων που έχουν καθιερωμένες σημασίες.

Διαχωρισμός (separation) Μορφή επιπολιτισμού στην οποία μια ομάδα της μειονότητας διατηρεί τη δική της κουλτούρα παραμένοντας έξω από τον κύριο κορμό της κοινωνίας.

Εθνοκεντρισμός (ethnocentrism) Η υπερτίμηση της ίδιας κουλτούρας σε σύγκριση με άλλες κουλτούρες, ούτως ώστε να γίνονται προκατειλημμένες κρίσεις σχετικά με το τι είναι καλό, σωστό, όμορφο ηθικό, φυσιολογικό, ψυχικά υγιές ή λογικό , με βάση την ίδια κουλτούρα ως μέτρο σύγκρισης. Πολιτισμική ή εθνική προκατάληψη.

Εκπολιτισμός (enculturation) Η διεργασία της απόκτησης πολιτισμικής γνώσης, αξιών, κοινωνικών δεξιοτήτων, γλώσσας και άλλων χαρακτηριστικών της κουλτούρας, κατά την παιδική ηλικία και την εφηβεία.

Επιπολιτισμική δυσπροσαρμογή (acculturation maladjustment) Υπερβολική βραδύτητα ή ανεπάρκεια ως προς την προσαρμογή στις απαιτήσεις ενός νέου περιβάλλοντος ή κουλτούρας, κρίση ταυτότητας ή και κοινωνική περιθωριακότητα.

Επιπολιτισμικό στρες (acculturative stress) Στρες κατά τη διάρκεια του επιπολιτισμού ενός ατόμου ή μιας ομάδας, που μπορεί να οφείλεται στην επιπολιτιζόμενη ομάδα (π.χ. δυσκολία στην τροποποίηση της

πολιτισμικής της ταυτότητας) ή την άλλη ομάδα (π.χ. αντίδραση στην ενσωμάτωση της επιπολιτιζόμενης ομάδας).

Επιπολιτισμός (acculturation) Η διεργασία της πολιτισμικής αλλαγής, είτε ενός ατόμου είτε μιας ομάδας, ως αποτέλεσμα συνεχούς επαφής μεταξύ μελών διαφορετικών πολιτισμικά ομάδων.

Κοινωνική κινητικότητα (social mobility) Στο πλαίσιο μιας κουλτούρας, η δυνατότητα ενός ατόμου να αλλάξει το κοινωνικό του και ιδίως το κοινωνικοοικονομικό του, στάτους.

Κοινωνικοποίηση (socialization) Αρχίζοντας από την πρώιμη παιδική ηλικία, η ανάπτυξη και η απόκτηση γνώσης και δεξιοτήτων που απαιτούνται για αποτελεσματική κοινωνική λειτουργικότητα μέσα σε μια συγκεκριμένη κουλτούρα.

Κουλτούρα (culture) Το σύνολο όλων των πεποιθήσεων, συμπεριφορών και αξιών, που μεταβιβάζονται ανάμεσα στα μέλη μιας κοινωνίας με τη μάθηση. Περιλαμβάνει σύστημα ιδεών και εννοιών.

Κουλτούρα, δεσπόζουσα (culture, mainstream) Σε μια πολυεθνική κοινωνία, οι πλευρές εκείνες της ευρύτερης κοινωνίας (π.χ. κυβέρνηση, ιστορία, γλώσσα, νόμοι, δημόσια εκπαίδευση), των οποίων αποδέκτης είναι όλα τα μέλη της.

Λαθρομετανάστευση η έξοδος από μια χώρα μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων πληθυσμού και η εγκατάστασή τους σε άλλη (για οικονομικούς ή πολιτικούς λόγους), με τρόπο λαθραίο, παράνομο, χωρίς να υπάρχουν τα απαραίτητα νόμιμα έγγραφα εισόδου ή εργασίας στη χώρα προορισμού.

Μετανάστευση (immigration) Είσοδος σε μια ξένη χώρα, συνήθως για να λάβει κανείς την υπηκοότητα της νέας χώρας.

Μετανάστης (immigrant) το πρόσωπο που εγκαταλείπει με τη θέλησή του την πατρίδα του, για να εγκατασταθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα σε άλλη χώρα.

Μέτοικος (migrant) Οποιοσδήποτε αλλάζει χώρα κατοικίας (π.χ. ξένοι σπουδαστές, ξένοι εργάτες, ξένο προσωπικό πρεσβειών, τουρίστες, πρόσφυγες).

Μονοπολιτικός (monocultural) Όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει κοινωνίες στις οποίες κυριαρχεί μια μοναδική κουλτούρα, πιθανώς αποκλείοντας όλες τις άλλες.

Παλιννόστηση επιστροφή ξενιτεμένου στην πατρίδα

Πολιτισμική αιτιοκρατία (cultural determinism) Η άποψη ότι η ανθρώπινη ανάπτυξη, η ψυχολογία και η συμπεριφορά καθορίζονται από την κουλτούρα, με λίγη ή καθόλου συμμετοχή βιολογικών ή ψυχολογικών παραγόντων. Μια αντίθετη έννοια από εκείνη της βιολογικής αιτιοκρατίας ή της ψυχολογικής αιτιοκρατίας.

Πολιτισμική αποστέρηση (cultural deprivation) Αποτυχία της κουλτούρας να εφοδιάσει με δεξιότητες επιβίωσης τον άνθρωπο που αναπτύσσεται μέσα σε μια συγκεκριμένη κοινωνία, και αποτυχία να ικανοποιήσει βασικές ανάγκες (π.χ. για ταυτότητα, εργασία, ασφάλεια, αυτοεκτίμηση, κοινωνικό στάτους

Πολιτισμική επάρκεια (cultural competence) Η ικανότητα ενός ατόμου να λειτουργεί στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης κουλτούρας.

Πολιτισμική μεταβίβαση (cultural transference) Τα συναισθήματα του ασθενούς προς τον κλινικό, που βασίζονται στις στάσεις του ασθενούς προς την ίδια του την κουλτούρα και προς την κουλτούρα του κλινικού (ή αυτό το οποίο αντιλαμβάνεται ο ασθενής ως κουλτούρα του κλινικού). Μπορεί να επηρεάζεται από ιστορικές σχέσεις ανάμεσα στις κουλτούρες του ασθενούς και του κλινικού.

Πολιτισμική πεποίθηση (cultural belief) Μια αβάσιμη αλλά ευρέως κρατούσα πεποίθηση στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης κουλτούρας, η οποία μπορεί να εκληφθεί ως παραλήρημα από κάποιο κλινικό μη εξοικειωμένο με αυτή την κουλτούρα.

Πολιτισμική τύφλωση (cultural blindness) Η αδυναμία ενός ατόμου να αντληφθεί πολιτισμικά χαρακτηριστικά σε άλλους που ανήκουν σε διαφορετικές κουλτούρες.

Πολιτισμικό σοκ (cultural shock) Η δυσφορία που βιώνει ένα άτομο όταν φεύγει αιφνίδια από μια οικεία κουλτούρα προς μία άγνωστή του κουλτούρα. Τυπικά η δυσφορία αρχίζει μετά από μερικές βδομάδες, αλλά μπορεί να επιμείνει για περίοδο μηνών.

Πολιτισμικός σχετικισμός (cultural relativism) Η άποψη ότι διαφορετικές κουλτούρες και οι ποικίλες εκδηλώσεις τους είναι εξίσου έγκυρες στις επιταγές τους για την συμπεριφορά.

Πολυπολιτισμικό (multicultural) Όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει κοινωνίες στις οποίες δυο ή περισσότερες κουλτούρες συνυπάρχουν (π.χ. ξεχωριστές γλώσσες, ενδυμασία, επαγγέλματα, εκπαιδευτικά συστήματα) μέσα στην ίδια γεωγραφική περιοχή και μοιράζονται την ίδια κυβερνητική δομή.

Πρόσφυγας(ο/η)(refugge) {(θηλ. πρόσφυγας) / προσφύγων} το πρόσωπο που εξαναγκάζεται σε φυγή από τον μόνιμο τόπο εγκατάστασής του ή την πατρίδα του, κυρ. για να αποφύγει διωγμούς από την επίσημη εξουσία : διωχτεί για τα φρονήματά του, κατέφυγε πρόσφυγας στο Παρίσι //οι ~ της Μικρασιατικής Καταστροφής /της Κύπρου /του Πόντου // πολιτικός ~ // κύμα // συννοικισμός προσφύγων.ΦΡ. οικονομικός πρόσφυγας βλ.λ.οικονομικός.

Πρόσφυγας (refugee) Ένα άτομο που έχει προσφύγει σε άλλη χώρα εξαιτίας δικαιολογημένων φόβων ότι καταδιώκεται για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, επειδή είναι μέλος μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας ή λόγω των πολιτικών απόψεων.

Ρατσισμός(racism) Πεποιθήση ότι υπάρχει εγγενής σύνδεση μεταξύ των χαρακτηριστικών που εκλαμβάνονται ως κληρονομιά και των πολιτισμικών χαρακτηριστικών, και ότι κάποιες ομάδες είναι βιολογικά ανώτερες από άλλες .

Ταυτότητα(identity) Η ιδιαίτερη σειρά προσωπικών χαρακτηριστικών με τα οποία είναι γνωστός ένας άνθρωπος, τόσο ως άτομο όσο και ως μέλος μιας ομάδας.

Ταυτότητα, εθνική(identity, ethnic) Οι εσωτερικευμένες στάσεις, πεποιθήσεις, τελετουργίες, νόρμες και αξίες που συνδέονται με τη συμμετοχή σε μια συγκεκριμένη εθνότητα. Σημαντική πηγή αυτοεκτίμησης , αλλά μπορεί να υπερτονίζεται (π.χ. στον ρατσισμό).

Ταυτότητα, πολιτισμική (identity, cultural) Το σύνολο των στάσεων, των πεποιθήσεων, των εθίμων, της γλώσσας, των νορμών, των κοινωνικών δεξιοτήτων και των αξιών που χαρακτηρίζουν αυτούς που ανήκουν σε μια συγκεκριμένη κουλτούρα.

Υποκουλτούρα (subculture) Στο πλαίσιο μιας κουλτούρας, μια υποομάδα που έχει ξεχωριστά συμπεριφορικά, υλικά ή ιδεολογικά χαρακτηριστικά, αλλά η οποία δεν μπορεί να υπάρξει ανεξάρτητα από την πλειοψηφούσα κοινωνία (π.χ. εθνικές μειονότητες ή φυλές, επαγγελματικές συντεχνίες, θρησκευτικές αιρέσεις, μυστικές κοινωνίες).

Ψυχιατρική, διαπολιτισμική (psychiatric, cross-cultural) Η συγκριτική μελέτη των ψυχιατρικών διαταραχών της ψυχολογικής πρακτικής και των ψυχιατρικών κατηγοριών ανάμεσα στις κουλτούρες.

Ψυχιατρική, πολιτισμική (psychiatric, cultural) Ο κλάδος της ψυχιατρικής που ασχολείται με τη σχέση της κουλτούρας με την ψυχιατρική διαταραχή και την ψυχική φροντίδα.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑΣ

1.1 Η διασταύρωση των πολιτισμών

Η συχνή επίκληση σήμερα της διαφορετικότητας, της αυθεντικότητας και της ταυτότητας αποτελεί μια απάντηση σε μια διαφιλονικούμενη διαδικασία παγκοσμιοποίησης. Η έκρηξη της τεχνολογίας και της επικοινωνίας και ο πολλαπλασιασμός των ανταλλαγών σε παγκόσμια κλίμακα, ευνοούν την ομοιομορφία. Ταυτόχρονα όμως το αίσθημα της ιδιαιτερότητας και της διαφοράς αφυπνίζεται και εξεγείρεται σε όλα τα επίπεδα και σε όλους τους τομείς. Η σύγχρονη αυτή εποχή χαρακτηρίζεται από μια σοβαρή αντίθεση ανάμεσα στην ομοιομορφία που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση και στις ιδιαιτερότητες που αισθάνονται να απειλούνται. Η νέα αυτή πραγματικότητα έφερε νέα δεδομένα και νέες ανάγκες και στον χώρο της υγείας. Η εξατομικευμένη φροντίδα θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της και τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά κάθε ατόμου, έτσι ώστε η φροντίδα του να είναι άρτια και αποτελεσματικότερη.

Η διαίρεση του κόσμου σε διαφορετικούς και συνεκτικούς πολιτισμούς αγνοεί τις διασταυρώσεις ανάμεσα στους πολιτισμούς, ιδιαίτερα από την εποχή της αποικιοκρατίας. Η εξάπλωση των λαών της Ευρώπης άρχισε στα μέσα του 1400 και μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αι. ο ευρωπαϊκός

πολιτισμός διεύρυνε την επιρροή του, αλλού περισσότερο και αλλού λιγότερο, σε όλο σχεδόν τον κόσμο. Η ευρωπαϊκή εξάπλωση ακολούθησε δύο κατευθύνσεις: μία προς την Δύση και μία προς την Ανατολή. Η εξάπλωση αυτή είχε ως αποτέλεσμα την κατάκτηση και την υποταγή των ιθαγενών και την αφομοίωση ή την περιθωριοποίηση πανάρχαιων πολιτισμών, όπως είναι οι πολιτισμοί των Αζτέκων, των Μάγια και των Ίνκας στην Κεντρική και στη Νότια Αμερική ή οι αφρικανικοί πολιτισμοί.

Με τον αποικισμό της Αμερικής, της Ασίας και της Αφρικής, εμφανίστηκαν στη σκηνή της ιστορίας νέα συλλογικά υποκείμενα, τα οποία προέκυψαν από την επιμειξία διαφορετικών πολιτισμών. Η αποικιοκρατία δεν επέφερε έναν πλήρη εκδυτικισμό των γηγενών πληθυσμών. Ένα μέρος του φαντασιακού τους παρέμεινε αναλλοίωτο και κατόρθωσε να επιβιώσει. Οι παραδοσιακές θρησκείες αντιστάθηκαν στο χριστιανισμό, ο οποίος αναγκάστηκε να υιοθετήσει ορισμένα χαρακτηριστικά τους και να προσαρμοστεί στα ήθη και τα έθιμα των αυτόχθονων πληθυσμών. Σιγά σιγά η ειδωλολατρία παραχώρησε τη θέση της σε ένα γηγενή χριστιανισμό, ο οποίος σε ορισμένες περιπτώσεις πήρε την ριζοσπαστική μορφή μεσσιανικών κινημάτων που στράφηκαν κατά της αποικιοκρατικής εξουσίας.

Ο ισχυρισμός για την ύπαρξη ενός ενιαίου λατινοαμερικανικού πολιτισμού ή ενός κοινού αφρικανικού πολιτισμού είναι δύσκολο να θεμελιωθεί. Ασφαλώς και υπάρχει μια ιδιαιτερότητα των τοπικών πολιτισμών της Λ. Αμερικής, της Αφρικής ή της Ασίας, η οποία πρέπει να διαφυλαχθεί. Η ιδιαιτερότητα όμως αυτή συχνά μυθοποιείται και καλλιεργείται έτσι ένα κλίμα «πολιτιστικού εθνικισμού». Η λέξη-κλειδί είναι η «αυθεντικότητα». Πρόκειται όμως περισσότερο για ένα ιδανικό παρά για ένα αντικειμενικό γεγονός, για ένα μύθο παρά για μια συγκεκριμένη πραγματικότητα. Βέβαια, δεν πρέπει να υποτιμάται ο τεράστιος ρόλος που παίζουν οι μύθοι στη ζωή των λαών.

Η «αυθεντικότητα» δεν υπάρχει αντικειμενικά στο υπερεθνικό επίπεδο της αφρικανικότητας, ούτε στο επίπεδο του έθνους, υπάρχει όμως, κατά κάποιο τρόπο, στο εσωτερικό της εθνότητας. Η διεκδίκηση της «αυθεντικότητας» δεν μπορεί να τοποθετηθεί στο υπερεθνικό επίπεδο της αφρικανικότητας. Αν και υπάρχουν αφρικανικοί πολιτισμοί με μακρά ιστορία που ασκούν μια αδιαμφισβήτητη γοητεία, ωστόσο είναι εθνολογικά αδύνατο να εντοπίσουμε χαρακτηριστικά αμιγώς αφρικανικά. Στο μέτρο που υπάρχουν κοινά χαρακτηριστικά σε όλους τους αφρικανικούς πολιτισμούς, τα χαρακτηριστικά αυτά μπορούν να βρεθούν και σε άλλα πολιτισμικά συστήματα παραδοσιακού τύπου.

συμπεριλαμβανομένης και της προβιομηχανικής Ευρώπης. Η «αυθεντικότητα» δεν υπάρχει ούτε στο επίπεδο του έθνους. Στο μέτρο που υπάρχουν μέσα στο πλαίσιο του έθνους ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα χαρακτηριστικά αυτά δεν τοποθετούνται στο επίπεδο της εθνικής οντότητας αλλά στο επίπεδο της εθνότητας. Η αυθεντικότητα δεν υπάρχει παρά μόνο σ' αυτό το επίπεδο.

Το φαινόμενο αυτό μπορεί να ερμηνευθεί με όρους φιλοσοφικούς ή οντολογικούς: ο Αφρικανός δεν εκφράζει το είναι του παρά μέσω ενός δικτύου κοινωνικών σχέσεων συγγένειας και η παρουσία του στον κόσμο δεν δικαιολογείται παρά με την διαμεσολάβηση των προγόνων. Η σχέση του ατόμου με την ομάδα και η σχέση του ατόμου με το άορατο είναι θεμελιακά συστατικά στοιχεία της προσωπικότητας. Οι σχέσεις συγγένειας και οι πρόγονοι τοποθετούνται αποκλειστικά στο επίπεδο της εθνότητας. Μόνο στο επίπεδο αυτό είναι δυνατό να εντοπίσουμε τα ιδιαίτερα εκείνα πολιτισμικά χαρακτηριστικά που βγαίνουν από την ιστορία, εκδηλώνονται με την ιεροποιημένη παράδοση και σφραγίζουν την πολιτισμική προσωπικότητα των μελών της ομάδας. Η εθνότητα είναι ένα είδος «πολιτισμικής πατρίδας». Είναι στο επίπεδο αυτό που υπάρχουν τα μοντέλα αναφοράς, τα δίκτυα αλληλεγγύης, η πηγή των αξιών, αν και επιτακτικές πολιτικές επιλογές απαιτούν το επίπεδο αυτό να μη λαμβάνεται υπόψη και να μην αναγνωρίζεται. Η εθνική εξουσία έχει προφανείς λόγους να το κάνει αυτό.

Οι υπερασπιστές της Δύσης θεωρούν ότι ο δυτικός πολιτισμός έχει μια παγκόσμια εγκυρότητα και καταδικάζουν όλες τις άλλες πολιτισμικές αξίες. Ωστόσο, δεν υπάρχει ένας ενιαίος δυτικός πολιτισμός. Οι ΗΠΑ ήταν πάντοτε χώρα μεταναστών. Το 30% του πληθυσμού της δεν είναι ευρωπαϊκής προέλευσης. Σήμερα μεγάλες ομάδες της χώρας αυτής που δεν έχουν ευρωπαϊκή καταγωγή συνειδητοποιούν ολοένα και περισσότερο ότι έχουν διαφορετικές παραδόσεις και επιζητούν τον σεβασμό που αξίζουν. Ακόμη και ο ευρωπαϊκός πολιτισμός προήλθε στην πραγματικότητα από την επιμειξία ποικίλων παραδόσεων. Πολύς λόγος γίνεται, τελευταία για την «ευρωπαϊκή πολιτιστική ταυτότητα». Ο επίσημος λόγος των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης προβάλλει την άποψη ότι η πολυπολιτισμική δομή της Ευρώπης και οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των χωρών-μελών αποτελούν στοιχεία που ενδυναμώνουν παρά εξασθενίζουν την Ευρώπη. Δεν βλέπει καμιά αντίθεση ανάμεσα στις εθνικές και περιφερειακές κουλτούρες και στην ευρωπαϊκή κουλτούρα, και προτάσσει τη θέση « η ενότητα μέσα στην ποικιλία». Η θέση όμως αυτή δεν γίνεται καθολικά αποδεκτή. Για ορισμένους συγγραφείς η μαγική φόρμουλα «η ενότητα μέσα στην ποικιλία» δεν είναι παρά ένα σλόγκαν που δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

Έτσι δεν αμφισβητείται μόνο η ύπαρξη μιας «ευρωπαϊκής πολιτιστικής ταυτότητας» αλλά και εκφράζεται μεγάλη δυσπιστία σχετικά με τη δυνατότητα διαμόρφωσης μιας τέτοιας ταυτότητας στο μέλλον. Η προβληματική αυτή δέχεται ότι η «εθνική ταυτότητα» είναι μια ιδιαίτερη μορφή συλλογικής ταυτότητας που προϋποθέτει το διαχωρισμό ανάμεσα σε «εχθρούς» και «φίλους». Η κινητοποίηση ενός συλλογικού αισθήματος έχει πάντοτε την ανάγκη των «εχθρών». Οι «εθνικές ταυτότητες» δεν έχουν υπόσταση, δεν αποτελούν σταθερά χαρακτηριστικά που μεταβιβάζονται κληρονομικά, όπως υποστηρίζει η εθνικιστική ιδεολογία. Είναι περισσότερο συμβολικές κατασκευές που μετασχηματίζονται συνεχώς μέσα στο χώρο και το χρόνο. Η σχέση μιας κοινότητας με το παρελθόν της είναι κάτι το πολύ σημαντικό. Η σχέση όμως αυτή είναι – τουλάχιστον εν μέρει – φανταστική και αναπλάθεται διαρκώς από τους μηχανισμούς της συλλογικής μνήμης. Η συγκρότηση μιας εθνικής συλλογικής μνήμης οδηγεί αναπότρεπτα στο διαχωρισμό ανάμεσα σε «εχθρούς» και «φίλους». Τα πράγματα γίνονται ακόμη πιο περίπλοκα όταν πρόκειται για υπερεθνικές οντότητες, όπως είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση η οποία διεκδικεί μια κοινή πολιτισμική κληρονομιά και φιλοδοξεί να κατασκευάσει μια «ευρωπαϊκή πολιτιστική ταυτότητα».

Άλλοι συγγραφείς, αντίθετα, επιμένουν στην ενότητα μέσα στη διαφορετικότητα, υποστηρίζοντας ότι η εθνική ταυτότητα δεν αποτελεί εμπόδιο σε μια διαρκώς διευρυνόμενη Ευρώπη αλλά είναι προϋπόθεσή της. Η συντήρηση της εθνικής ταυτότητας δεν αντιμάχεται την ευρωπαϊκή ταυτότητα αλλά συμβάλλει στην οικοδόμηση της Ευρώπης. Σύμφωνα με τη λογική αυτή, είναι πολύ επικίνδυνο να εξισώνουμε το έθνος και το εθνικό αίσθημα με τον εθνικισμό. Στην πραγματικότητα ο εθνικισμός τροφοδοτείται από την αποτυχία της εθνικής ταυτότητας. Η Ευρώπη δεν θα μπορέσει να συγκροτηθεί αν δεν αναγνωριστούν και νομιμοποιηθούν οι διαφορετικές συλλογικές μνήμες. Η Ιστορία της Ευρώπης χαρακτηρίζεται από μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα στην προσπάθεια της ενότητας και ταυτόχρονα της διατήρησης της διαφορετικότητας. Η φόρμουλα της Ευρώπης των Εθνών φαίνεται σήμερα να ταιριάζει καλύτερα στις ανάγκες μιας ευρωπαϊκής ενότητας. Το πρόβλημα για την Ευρώπη δεν έγκειται σε μια επιλογή ανάμεσα σε παράδοση και νεωτερικότητα, αλλά στην καλή χρήση των παραδόσεων, στην ανανέωση της ευρωπαϊκής παράδοσης της δημιουργικότητας. Η Ευρώπη οφείλει να απαλλαγεί από την αντίληψη που ταύτιζε τον ευρωπαϊκό πολιτισμό με τον οικουμενικό πολιτισμό, πρέπει να σέβεται τους Άλλους, να ανοίγεται στους Άλλους.

1.2 Τα χαρακτηριστικά της διαπολιτισμικής αλληλεπίδρασης

1.3.1 Αντιμετωπίζοντας τον ξένο

Οι αφαιρέσεις και οι λεπτολογίες της πολιτισμικής ανάλυσης στρέφονται γρήγορα στα πρακτικά θέματα που προκύπτουν όταν συναντιούνται άνθρωποι από διαφορετικούς πολιτισμούς. Αυτές οι συναντήσεις γίνονται όλο και πιο συχνές σε έναν κόσμο όπου το εμπόριο, η μετανάστευση, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ο τουρισμός και τα ανθρώπινα δικαιώματα αναγκάζουν όλο και πιο συχνά τις κυβερνήσεις να αντιμετωπίζουν αλλά και να δημιουργήσουν χώρο για την εθνική ποικιλομορφία.

Η συνάντηση με έναν άγνωστο προκαλεί ανησυχία αλλά και την ανάγκη δημιουργίας συγκεκριμένων προσδοκιών όσον αφορά τη συμπεριφορά του, ούτως ώστε να υπάρξει μια αποτελεσματική σχέση αλληλεπίδρασης. Η διεργασία κατανόησης του συγκεκριμένου ανθρώπου είναι το πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση. Ο αρχικός προσδιορισμός του άλλου βασίζεται συχνά σε στερεότυπα τα οποία αφορούν την ομάδα ή τον πολιτισμό στον οποίο ανήκει. Στη συνέχεια χρησιμοποιούμε το σύνολο των υποθέσεων στο οποίο έχουμε καταλήξει για τον άλλο ώστε να κατευθύνουμε ανάλογα τη συμπεριφορά μας προς αυτόν, αλλά και για διαμορφώσουμε ερμηνείες της συμπεριφοράς του προς εμάς, συχνά αρνητικά.

Όπως χαρακτηριστικά είχε αναφέρει παλαιότερα ο Simmel (1950)¹, ο ξένος είναι ένας άνθρωπος που είναι ταυτόχρονα «παρών» και «απών». Μολονότι είναι παρών και μοιράζεται τον ίδιο χώρο, ο ξένος δε γνωρίζει τους άλλους ούτε τις πιθανές αντιδράσεις τους, είτε λεκτικές είτε μη λεκτικές.

1. Παπαστυλιανού, Α. “ Διαπολιτισμική Κοινωνική Ψυχολογία “, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα. 2005

Οι Herman και Schield(1961)² αναφέρουν :

«Η άμεση ψυχολογική επίδραση στο άτομο όταν έρχεται αντιμέτωπο με μια νέα κατάσταση είναι η έλλειψη ασφάλειας. Η άγνοια των δυναμικών που δρουν στη

συγκεκριμένη κατάσταση, των μέσων που χρησιμοποιούνται για την επίτευξη στόχων και των πιθανών αποτελεσμάτων μιας πράξης οδηγούν σε ανασφάλεια.»

Επιπλέον η εμφάνιση, η ενδυμασία, οι χαρακτηριστικές κινήσεις και η ομιλία του ξένου κάνουν σαφές στους παρατηρητές ότι ανήκει σε διαφορετική ομάδα από τη δική τους. Ίσως θεωρούν ότι η ομάδα του ακολουθεί διαφορετικό τρόπο ζωής και διάκειται εχθρικά απέναντι στη δική τους. Επίσης οι παρατηρητές ανησυχούν συχνά ότι τα άλλα μέλη της ομάδας τους μπορεί να ερμηνεύσουν την επαφή τους με έναν ξένο ως έλλειψη αφοσίωσης στη δική τους ομάδα. Όλες αυτές οι διομαδικές παράμετροι αυξάνουν την ανησυχία, η οποία ούτως ή άλλως ενυπάρχει στη συνάντηση με τον ξένο.

Η πιθανότερη έκβαση μιας τέτοιας συνάντησης είναι η αποφυγή, ειδικά αν η προσωπικότητα του παρατηρητή κλίνει προς την εσωστρέφεια και την ανησυχία.

Για τους περισσότερους ανθρώπους η οικοδόμηση μιας γέφυρας που να συνδέει το γνωστό με το άγνωστο αποτελεί διαδικασία επίπονη αλλά και επικίνδυνη. Όμως προκύπτουν συχνά θέματα ρόλων που δεν αφήνουν άλλη επιλογή. Ο ξένος μπορεί να είναι πελάτης ή φιλοξενούμενος ή δάσκαλος ή εργοδότης. Επίσης, μπορεί να είμαστε περίεργοι ή ανοιχτοί σε καινούργιες εμπειρίες ή να μας αρέσει η εμφάνισή του ή να προεχόμαστε από έναν πολιτισμό που ενθαρρύνει την εξοικείωση με το διαφορετικό.

1.3.2 Αναγνωρίζοντας τον άλλο

Ένα μεγάλο μέρος της καθημερινής ζωής μας απορροφάται από την επαφή με τους άλλους, χωρίς ακριβώς να «συνειδητοποιούμε» τι κάνουμε. Σε πολλές περιπτώσεις συσχετιζόμαστε με τους άλλους ανθρώπους βάσει τυπικά προσδιορισμένων, αυτοματοποιημένων τρόπων, οι οποίοι καθορίζονται από τα σενάρια συναλλαγής.

Σύμφωνα με τον ορισμό του Abelson, το σενάριο συναλλαγής είναι μια συνεκτική ακολουθία συμβάντων τα οποία αναμένονται από το άτομο και απέναντι στα οποία τοποθετείται είτε ως ενεργό υποκείμενο είτε ως παρατηρητής. Τα σενάρια συναλλαγής είναι προϊόντα μάθησης η οποία πραγματοποιείται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου μέσω της

συμμετοχής σε ακολουθίες συμβάντων ή μέσω της παρατήρησης. Χρησιμοποιώντας κοινά σενάρια συναλλαγής οι άνθρωποι που εκτελούν διάφορους ρόλους, όπως επιβάτες, πωλητές εισιτηρίων, βιβλιοθηκονόμοι και τηλεφωνητές, μπορούν να διεκπεραιώσουν μια σειρά τυποποιημένων συναλλαγών χωρίς να αναγνωρίσουν τις ιδιαίτερες ιδιότητες των ανθρώπων με τους οποίους έρχονται σε επαφή.

2. Παπαστυλιανού, Α. “ Διαπολιτισμική Κοινωνική Ψυχολογία “,
Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα. 2005

Ωστόσο, όταν ξεκινά ένας νέος τύπος επαφής ή όταν ένα από τα μέρη θέλει να υπερβεί τον ορισμό που δίνει στη σχέση ο ρόλος, τότε η κατάσταση αλλάζει. Απαιτούνται πλέον νέου τύπου, αλλά πάντα κατάλληλες αντιδράσεις, ούτως ώστε τα άτομα να περάσουν σε μια κατάσταση «συνειδητής» δράσης. Ένα στοιχείο αυτής της «συνειδητής» δράσης είναι η συλλογή πληροφοριών για το άλλο άτομο.

1.3.3 Ταυτότητα και ετερότητα

Κάθε κοινωνία για να επιβιώσει και να αναπτυχθεί, επεξεργάζεται την κουλτούρα της. Οικοδομεί ένα πολιτιστικό σύστημα, ένα συμβολικό σύστημα και ένα φαντασιακό σύστημα που και τα τρία μαζί συνιστούν αυτό που ονομάζουμε κουλτούρα της κοινωνίας.

Ένα πολιτιστικό σύστημα, δηλαδή, μια δομή από αξίες, έναν τρόπο σκέψης, μια κοσμοαντίληψη, έναν τρόπο ζωής που προσανατολίζουν τη συμπεριφορά των ατόμων και των ομάδων. Ένα συμβολικό σύστημα αποτελούμενο από μύθους, ήρωες, τελετές κ.λ.π. που έχουν ως ρόλο να εμπνέουν τη δράση των μελών της κοινωνίας και χρησιμεύουν ως σύστημα νομιμοποίησης. Ένα φαντασιακό σύστημα, τέλος, το οποίο φιλοδοξεί να απαντήσει στις επιθυμίες, τους φόβους και τις φαντασιώσεις των μελών της κοινωνίας. Ένα «δελεαστικό φαντασιακό» που τείνει να υποκαταστήσει το δικό τους φαντασιακό.

Η κουλτούρα που περικλείει τα τρία αυτά συστήματα είναι μια δομή καταπιεστική, η οποία εμποδίζει το άτομο να γίνει ένα υποκείμενο που σκέφτεται, αισθάνεται και δρα αφ'εαυτού και είναι διαφορετικό από όλα τα άλλα. «Ο πολιτισμός – έλεγε ο Φρόυντ – στηρίζεται στον καταναγκασμό και στην καταπίεση των ενορμήσεων».

Ωστόσο, δίπλα στο «δελεαστικό φαντασιακό» αναπτύσσεται ένα «κινητήριο φαντασιακό», στο μέτρο που η κουλτούρα επιτρέπει στα υποκείμενα να αφεθούν ανεμπόδιστα στη δημιουργική τους φαντασία. «Το κινητήριο φαντασιακό» εισάγει τη διαφορά, δημιουργεί τη ρήξη στις κρατούσες πρακτικές και διασώζει το όνειρο και την αλλαγή. Διευκολύνει τη συνάντηση με τον εαυτό μας αλλά και με τους Άλλους, στο βαθμό που οι τελευταίοι αποτελούν μέρος του εαυτού μας.

Ο καθένας ανήκει στην κουλτούρα του και επικοινωνεί με τους άλλους μέσω της κουλτούρας του. Η επικοινωνία μεταξύ ατόμων που ανήκουν σε διαφορετικές κουλτούρες συναντά πολλά εμπόδια. Και τούτο γιατί ο καθένας έχει την τάση να θεωρεί ως αυτονόητο ή έμφυτο κάθε τι που υπαγορεύεται από την κουλτούρα του, ενώ δυσκολεύεται να κατανοήσει κάποιον άλλον που συμπεριφέρεται με τρόπο διαφορετικό. Κάθε κουλτούρα είναι ένα πολύπλοκο σύστημα προβολών. Ο άνθρωπος μαθαίνει να χρησιμοποιεί τις προβολές αυτές αλλά δεν ενδιαφέρεται και τόσο γι' αυτό που αυτές κρύβουν. Όπως το ασυνείδητο του Φρόυντ έτσι και το πολιτιστικό ασυνείδητο είναι επιμελημένα κρυμμένο. Ο καθορισμός των σχέσεων ανάμεσα στη θεμελιώδη φύση του ανθρώπου και στα συστήματα ελέγχου, που επηρεάζονται από την κουλτούρα έχει τεράστια σημασία. Ο άνθρωπος οφείλει να ξεπεράσει τα πολιτιστικά σχήματα που τον αποστερούν από την κατανόηση των δυνατοτήτων του και τον απομονώνουν όχι μόνο από τους άλλους αλλά και από τον ίδιο του τον εαυτό.

Το άνοιγμα σε άλλες κουλτούρες μας επιτρέπει να συνειδητοποιήσουμε καλύτερα τον εαυτό μας και μας κάνει να μην τρέφουμε τόση δυσπιστία και φόβο απέναντι στους άλλους ανθρώπους. Η συνειδητοποίηση της ταυτότητάς μας περνά μέσα από την κατανόηση και την αποδοχή της ταυτότητας του Άλλου. Η αυτογνωσία περνάει μέσα από τη γνώση του Άλλου.

Ο άνθρωπος είναι ένα κοινωνικό ον. Αυτό σημαίνει ότι το Εγώ δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς το Εσύ. Ο εαυτός δεν υπάρχει παρά μέσα και διαμέσου των σχέσεων του με τους Άλλους. Δεν μπορεί να γνωρίσει την πληρότητα χωρίς τον Άλλο, έχει ανάγκη τους Άλλους, προσδοκά την

αναγνώριση απ' αυτούς, ακόμη και μέσα στη μοναξιά δεν σταματάει να συναντιέται μαζί τους. « Ο εαυτός είναι το προϊόν των Άλλων, τους οποίους παράγει με τη σειρά του». Είναι αλήθεια ότι ο Άλλος προκαλεί, καταρχάς, φόβο και η πρώτη αντίδραση είναι η εναδίπλωση στον εαυτό και η φυγή στην ψευδαίσθηση της αυτάρκειας. Όταν όμως ο φόβος αυτός ξεπεραστεί και ακολουθήσει το άνοιγμα στον Άλλο, τότε γίνεται σιγά σιγά φανερό ότι δεν μπορεί αν υπάρξει πληρότητα χωρίς αυτόν.

Η «αυτονομία», στον Καστοριάδη³, αφορά το πρόβλημα της σχέσης του υποκειμένου με τον Άλλο. Το πρόταγμα της αυτονομίας δεν σημαίνει την εξάλειψη του λόγου του Άλλου, αλλά την εγκαθίδρυση μιας άλλης σχέσης ανάμεσα στο λόγο του Άλλου και στο λόγο του υποκειμένου. Με δυο λόγια, ο Άλλος δεν νοείται ως εξωτερικό εμπόδιο ή κατάρα αλλά αποτελεί συστατικό στοιχείο του υποκειμένου. Η αυτονομία είναι μια κοινωνική σχέση. Η ανθρώπινη ύπαρξη είναι μια συλλογική πράξη. Δεν μπορούμε, κατά συνέπεια, να θέλουμε την αυτονομία μόνο για τον εαυτό μας αλλά για όλους και ταυτόχρονα η πραγματοποίησή της δεν μπορεί παρά να είναι έργο συλλογικό.

Παρόλα αυτά οι κουλτούρες, για να αποδείξουν την ταυτότητά τους, έχουν την τάση να είναι πιο πολύ κλειστές παρά ανοιχτές. Η έννοια της ταυτότητας παραπέμπει σε τρεις βασικές ιδέες: την ιδέα της σταθερότητας (της διάρκειας στο χρόνο), την ιδέα της ενότητας (της συνοχής ενός ξεχωριστού αντικειμένου) και την ιδέα της ομοιότητας (με την έννοια ότι ο καθένας θα πρέπει να μπορεί να αναγνωρίζει το ίδιο, το όμοιο). Οι τρεις αυτές ιδέες, όμως, δημιουργούν πολλά προβλήματα. Στην πραγματικότητα, η σταθερότητα δεν υπάρχει, η ενότητα είναι πάντοτε προβληματική και η αναγνώριση του όμοιου δεν είναι κάτι το προφανές.

1.3.4 Ενδείξεις ταυτότητας

Όταν ερχόμαστε σε επαφή με άλλους ανθρώπους, ένα σύνολο ψυχολογικά χρήσιμων πληροφοριών γίνεται άμεσα εμφανές. Για παράδειγμα, το φύλο, η ηλικία, η φυλή στην οποία ανήκει ο άλλος, το αν είναι ελκυστική η εμφάνισή του, το σχήμα του σώματός του, τα «μωρουδίστικα» χαρακτηριστικά του προσώπου του και ούτω καθεξής, όλα είναι άμεσα στη διάθεσή μας. Όταν ο άλλος μιλά, μαζί με το περιεχόμενο του λόγου του είναι επίσης παρούσα η ένταση της φωνής του, η ταχύτητα του λόγου του, η ευγλωττία του, η προφορά του.

Επιπλέον, μπορούμε να παρατηρήσουμε και άλλες μη λεκτικές ενδείξεις, όπως τα ρούχα του, την απόσταση που επιλέγει να κρατά, τη μυρωδιά του σώματός του, τη στάση του, την κινησιοτυπία του, τον τρόπο με τον οποίο χειρίζεται την βλεμματική επαφή.

3. Βρύζας, Κ. “ *Παγκόσμια Επικοινωνία, Πολιτιστικές Ταυτότητες*”, Gutenberg, Αθήνα.2005.

Καθένα από αυτά τα χαρακτηριστικά προσφέρει πληροφορίες για την προσωπικότητα του άλλου. Ενδείξεις που αφορούν κατηγορίες, για παράδειγμα το φύλο, παρέχουν πληροφορίες για τον άλλο μέσω των στερεοτύπων. Ατομικές ενδείξεις, όπως η ένταση της φωνής, παρέχουν άμεση πληροφόρηση και επιτρέπουν τη δημιουργία των «στιγμιαίων κρίσεων» για την διάθεση και την προσωπικότητα του άλλου. Όλο αυτό το σύνολο πληροφοριών μειώνει την αβεβαιότητα για τους ανθρώπους, επιτρέπει τη διαμόρφωση προσδοκιών για τον τρόπο με τον οποίο θα ανταποκριθούν και δημιουργεί ένα σαφή προσανατολισμό προς αυτούς σε επίπεδο συμπεριφοράς. Εν ολίγοις, δημιουργείται μια καλύτερη αφετηρία δράσης. Ανάλογα με τον πολιτισμό από τον οποίο προέρχεται, ο καθένας επικεντρώνεται σε διαφορετικές ενδείξεις, τις ερμηνεύει με διαφορετικό τρόπο και προσαρμόζει αντίστοιχα τη συμπεριφορά του. Ως εκ τούτου, όταν συσχετίζεται με ανθρώπους από άλλους πολιτισμούς, ενδέχεται να ξεκινά με πολύ διαφορετικές υποθέσεις γι'αυτούς από ό, τι θα έκανε στην περίπτωση μιας ενδοπολιτισμικής επαφής.

1.3.5 Αναγνώριση της εξωομάδας

Ένα κεντρικό σημείο στην αρχική αντίληψη που σχηματίζεται για το άλλο μέρος της αλληλεπίδρασης αφορά το εάν αυτό εντάσσεται στην κατηγορία της εξωομάδας. Υπάρχουν διάφορες κατηγορίες οι οποίες μας επιτρέπουν να διακρίνουμε τους ανθρώπους μεταξύ τους, όπως το φύλο, η ηλικία, η εθνικότητα και άλλες. Οι διαδικασίες που χρησιμοποιούνται στις μελέτες με αντικείμενο την κοινωνική αντίληψη απλουστεύουν

συχνά τις συνθήκες του ερεθίσματος, ώστε οι συμμετέχοντες στη μελέτη να επικεντρωθούν στην μεταβλητή που ενδιαφέρει τον ερευνητή. Έτσι μπορεί να ζητηθεί από τους συμμετέχοντες, για παράδειγμα, να φανταστούν μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων, λόγω χάρη τους μαύρους, και έπειτα να τους ζητηθεί να βαθμολογήσουν τα χαρακτηριστικά τους. Τέτοιες διαδικασίες οξύνουν τον πειραματικό έλεγχο αλλά αμβλύνουν την οικολογική εγκυρότητα, καθώς δημιουργείται η αμφιβολία αν οι άνθρωποι έξω από το εργαστήριο θα λάμβαναν υπόψη πρώτα το χρώμα του δέρματος των άλλων κατά τις αλληλεπιδράσεις μαζί τους.

Φαίνεται ότι διάφοροι παράγοντες επηρεάζουν τη βαρύτητα των κατηγοριών που λαμβάνονται υπόψη στην καθημερινή αντίληψη των ανθρώπων. Πρώτον, είναι πιθανό κάποιες κατηγορίες να αποκτούν οικουμενική βαρύτητα. Ο Brewer⁴, για παράδειγμα, έχει διατυπώσει την υπόθεση ότι το γένος και η φυλή αποτελούν «πρωτόγονες» κατηγορίες της κοινωνικής αντίληψης. Ως τέτοιες, οι κατηγορίες αυτές αποκτούν απευθείας μεγαλύτερη βαρύτητα κατά τη διάρκεια των διαπροσωπικών επαφών, καθώς και προτεραιότητα έναντι όλων των άλλων πιθανών κατηγοριών.

Δεύτερον, μια άλλη παράμετρος αφορά το πόσο διακριτή είναι η κατηγορία στο κοινωνικό πεδίο. Όσο πιο χαμηλό είναι το ποσοστό των ατόμων που γίνονται αντιληπτά ως διαφορετικά στο πλαίσιο της ομάδας, τόσο πιθανότερο είναι να γίνουν αντιληπτά ως μέλη αυτής. Η συμπεριφορά που έχει τέτοιου τύπου «διακριτότητα» εγγράφεται πιο έντονα στη μνήμη, αξιολογείται ως ένδειξη μεγαλύτερης δύναμης επιρροής και στη συνέχεια ερμηνεύεται με όρους του στερεοτύπου της ομάδας.

4. Παπαστυλιανού, Α. " *Διαπολιτισμική Κοινωνική Ψυχολογία* ", Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα. 2005

Τρίτον, το άτομο που βρίσκεται πιο κοντά στο «πρότυπο» του χαρακτηριστικού μέλους μιας ομάδας έχει μεγαλύτερη πιθανότητα να κατηγοριοποιηθεί ως μέλος αυτής. Τα «ατυπικά» άτομα είναι δυσκολότερο να κατηγοριοποιηθούν και ως εκ τούτου να ενταχθούν σε μια συγκεκριμένη ομάδα.

Τέταρτον, πιθανότατα οι παρεκκλίσεις από το μέσο τύπο ομιλίας σε επίπεδο προφοράς, σύνταξης ή γραμματικής θα εκληφθούν ως ενδείξεις ότι το άτομο ανήκει σε μια εξωομάδα. Η ομιλία αποτελεί σημαντική συνιστώσα της επιτυχούς ολοκλήρωσης οποιουδήποτε έργου, συνεπώς τα άτομα που μιλούν μεταξύ τους θα πρέπει να μπορούν να αξιολογήσουν την επάρκεια το ένα του άλλου προκειμένου να είναι ομαλή η επικοινωνία τους. Η πιθανότητα ο ένας να πρέπει να προσαρμοστεί στον τρόπο ομιλίας του άλλου, έτσι ώστε να υπάρξει αποτελεσματικός συντονισμός, αυξάνεται όταν κάποιος παρεκκλίνει από το μέσο τύπο ομιλίας, κατά συνέπεια αυξάνονται ταυτόχρονα και τα επίπεδα ανησυχίας. Η ανάγκη να μειωθεί η αβεβαιότητα εντείνεται, με αποτέλεσμα να αποκτούν βαρύτητα και άλλες κοινωνικές κατηγορίες, όπως η εθνικότητα.

Είναι ευνόητο ότι η μεγαλύτερη απόσταση από το μέσο τύπο ομιλίας υπάρχει στην περίπτωση που ο άλλος μιλά μια ξένη γλώσσα. Σε αυτήν την περίπτωση το πρώτο βήμα είναι να προσδιορίσουμε ποια είναι αυτή η γλώσσα, ώστε να εκτιμήσουμε αν την ξέρουμε, ενώ επίσης εξετάζουμε τον τρόπο με τον οποίο το πρότυπο ομιλίας που απαιτεί η περίπτωση θα επέτρεπε στον ένα να προσαρμοστεί στη γλώσσα του άλλου. Πρόσθετες ενδείξεις σχετικά με τον πολιτισμό ή την εθνικότητα του άλλου βοηθούν αυτή τη γλωσσολογική κατηγοριοποίηση.

Τελικά, το ιστορικό των συγκρούσεων ανάμεσα στην ομάδα του ενός και του άλλου θα «τροφοδοτήσει» με τη σειρά του την προσοχή του παρατηρητή, θα οξύνει την αίσθηση κινδύνου και θα κάνει πιο ορατή την ομάδα στην οποία ανήκει ο άλλος. Επιπλέον, είναι πιθανό ότι τα άτομα από οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά ισχυρές ομάδες είναι πιο ορατά και κατηγοριοποιήσιμα. Σε αυτό το σημείο της διαδικασίας εμφανίζεται στο προσκήνιο η προσωπικότητα του παρατηρητή. Συγκεκριμένα, τα εθνοκεντρικά, επιθετικά και ανασφαλή άτομα έχουν πιο έντονη την τάση να εστιάζονται στο γεγονός ότι ο άλλος ανήκει σε μια εξωομάδα. Σε αυτήν την περίπτωση παρατηρείται μια μετακίνηση των αντιδράσεων των μερών της αλληλεπίδρασης, ξεκινώντας από τις αντιλήψεις τους, προς το διομαδικό άκρο του συνεχούς «διαπροσωπικό-διομαδικό». Εν συνεχεία, κάθε άνθρωπος αντιδρά προς τον άλλο σχεδόν αποκλειστικά με όρους της ομάδας στην οποία ανήκει, αγνοώντας τα διακριτικά προσωπικά χαρακτηριστικά του όταν αποφασίζει τι συμπεριφορά θα ακολουθήσει.

Προφανώς θα πρέπει να μάθουμε περισσότερα σε ότι αφορά τις συνθήκες που οδηγούν στην κατηγοριοποίηση κάποιου ως μέλους μιας εξωομάδας. Ακόμη πιο σημαντικό είναι να διαπιστώσουμε πότε

αρχίζουν να αποκτούν σημασία πρόσθετες πληροφορίες για τον άλλο οι οποίες δεν βασίζονται σε προϋπάρχουσες κατηγορίες. Το τελευταίο αυτό σημείο είναι κρίσιμο, επειδή η έρευνα έχει δείξει ότι οι συμμετέχοντες δεν αποδίδουν πάντα σε ένα άτομο στερεότυπα τα οποία βασίζονται σε κατηγορίες όταν διαθέτουν άλλου τύπου πληροφορίες για την προσωπικότητά του ή όταν έχουν λόγους να επικεντρωθούν στις ατομικές διαφορές.

Ολοκληρώνοντας, ας υποθέσουμε πως το αποτέλεσμα της επαφής ανάμεσα σε δυο άτομα τα οποία προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς, φυλές ή εθνότητες έκανε το ένα ή και τα δυο μέρη να ταξινομήσουν το άλλο ως μέλος μιας εξωομάδας. Σε αυτή την περίπτωση, η κατηγοριοποίηση θα φέρει στην επιφάνεια το στερεότυπο που συνδέεται με την ομάδα, καθώς και τα αισθήματα που συνδέονται με αυτήν. Στη συνέχεια, αυτές οι γνωστικές κατασκευές και τα συναισθήματα θα αποτελέσουν το υπόβαθρο της αλληλεπίδρασης, καθώς καθορίζουν τη συμπεριφορά μας προς τον άλλο και τους τρόπους με τους οποίους ερμηνεύουμε τη συμπεριφορά του προς εμάς.

1.4 Η επικοινωνία με τους αλλοεθνείς

Η πράξη της επικοινωνίας διαθέτει παραμέτρους και δυναμικά τα οποία είναι βασικά για τη συγκεκριμένη διαδικασία σε οικουμενικό επίπεδο. Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο προσδιορίζονται και αξιολογούνται αυτές οι παράμετροι και χρησιμοποιούνται αυτά τα δυναμικά παρουσιάζει σημαντικές πολιτισμικές διαφορές. Για να μπορέσουν να επιβιώσουν οι διαπολιτισμικές ανταλλαγές, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και να αντιμετωπιστούν αυτές οι διαφορές.

1.4. 1 Η επικοινωνία

Εν συντομία, η πράξη της επικοινωνίας αναφέρεται στη μετάδοση μηνυμάτων σε ένα άλλο άτομο, το οποίο εν συνεχεία τα μεταφράζει δίνοντάς τους ένα νόημα. Τα μηνύματα μεταδίδονται είτε συνειδητά είτε όχι και περιλαμβάνουν πληροφορίες τόσο για το ίδιο το περιεχόμενό τους όσο και για τη σχέση ανάμεσα στα άτομα που επικοινωνούν. Ένα μεγάλο μέρος της επικοινωνιακής συμπεριφοράς ακολουθεί κάποιο σενάριο συναλλαγής, ως εκ τούτου οι ανταλλαγές ακολουθούν ένα προδιαγεγραμμένο πρότυπο και οδηγούν σε επιθυμητά και αναμενόμενα

αποτελέσματα. Η λεκτική επικοινωνία απαιτεί ένα σύνολο συντελεστικών δεξιοτήτων. Όσο περισσότερο θεωρεί το άτομο ότι ο άλλος του μοιάζει όσον αφορά τη χρήση αυτών των δεξιοτήτων, τόσο πιο ελκυστικός του φαίνεται, είτε ανήκει στην δική του εθνική ομάδα είτε όχι. Για να πετύχει η επικοινωνία, τα μέρη της θα πρέπει να συντονίσουν τόσο το περιεχόμενο όσο και τη διαδικασία της αλληλεπίδρασής τους. Ο συντονισμός του περιεχομένου δεν μπορεί να αρχίσει καν, αν τα άτομα δεν αποδεχθούν πρώτα ότι διαθέτουν μια μεγάλη ποσότητα κοινών πληροφοριών ή κοινού εδάφους – δηλαδή αμοιβαία κατανόηση, αμοιβαίες πεποιθήσεις και αμοιβαίες παραδοχές. Ενώ για να συντονίσουν τη διαδικασία θα πρέπει να γνωρίζουν ανά πάσα στιγμή τα κοινά σημεία τους.

Αυτή η αδιάλειπτη επιβεβαίωση της κατανόησης ονομάζεται «αναγνώριση εδάφους». Όσο πιο περιορισμένο είναι το κοινό έδαφος τόσο πιο περιορισμένο είναι το εύρος των θεμάτων που μπορούν να τεθούν προς συζήτηση, ενώ επίσης τόσο συχνότερα θα πρέπει οι συνδιαλεγόμενοι να αξιολογούν την επικοινωνία τους κατά τη διάρκειά της, έτσι ώστε να διασφαλιστεί ότι έχουν φτάσει στο ίδιο σημείο κατανόησης.

Η διαπολιτισμική επικοινωνία είναι μια διαδικασία που απαιτεί υψηλό επίπεδο εμπλοκής στην αλληλεπίδραση. Αυτό σημαίνει ότι τα άτομα που συμμετέχουν σε μια συζήτηση είναι ευαίσθητα σε κάθε ανταλλαγή πληροφοριών και εντάσσουν τις σκέψεις, τα αισθήματα και τις συμπεριφορές τους στη διαδικασία της συναλλαγής. Κατά περίεργο τρόπο, στις διαπολιτισμικές συζητήσεις ο αρχικός, τουλάχιστον, βαθμός εμπλοκής στην αλληλεπίδραση είναι μικρότερος.

Σε κάποιες περιπτώσεις, η διαδικασία της επικοινωνίας διαρρηγνύεται. Ειδικότερα ο ένας από τους συνομιλητές ενδέχεται να διαταράξει την τυπική διαδικασία, για παράδειγμα απαντώντας «Έχω φριχτό πονοκέφαλο» στην ερώτηση «Τι κάνεις;». Επιπλέον, η έκβαση της συναλλαγής ενδέχεται να μην είναι αυτή που περίμεναν τα δύο μέρη, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, όταν κάποιος δεν εμφανιστεί σε μια προκαθορισμένη συνάντηση. Σε αυτό το σημείο το ένα ή και τα δύο αποκτούν «συνείδηση» της επικοινωνίας τους και πρέπει να αποφασίσουν πώς θα αντιδράσουν. Συγκεκριμένα, μπορεί να αποσυρθούν από την αλληλεπίδραση, να επιλέξουν μια άλλη τυπική διαδικασία επικοινωνίας ή να επεξεργαστούν το αδιέξοδο που δημιουργήθηκε μιλώντας ανοιχτά για το πρόβλημα – δηλαδή «μετα-επικοινωνώντας».

Αυτές οι πιθανές μορφές αντίδρασης συναντούν με τη σειρά τους τις αντιδράσεις του άλλου και από κοινού συγκροτούν την προοδευτική διαπραγμάτευση της σχέσης. Η επικοινωνία αποτελεί επιμέρους βήμα αυτής της διαδικασίας διαπραγμάτευσης. Ακριβής επικοινωνία προκύπτει όταν και τα δύο μέρη συμφωνούν σε ό, τι αφορά το νόημα των επιμέρους επικοινωνιών που ανταλλάσσουν. Η ακρίβεια της επικοινωνίας ελέγχεται από την έκβασή της και κατά κανόνα τίθεται ως ζήτημα μόνο όταν επέλθει ρήξη, οπότε και τα δύο μέρη από κοινού ασχολούνται «συνειδητά» με την «αποκατάσταση». Φυσικά, ένα σημαντικό ποσοστό ανακρίβειας είναι αναμενόμενο στις περισσότερες επικοινωνίες. Εντούτοις, τα μέρη εν γένει δεν λαμβάνουν υπόψη αυτό το ποσοστό, επειδή θεωρούν είτε ότι η έκβαση είναι αποδεκτή είτε ότι δεν αξίζει τον κόπο να αλλάξει, ακόμη κι αν δεν είναι αποδεκτή.

Επομένως, αποτελεσματική είναι η επικοινωνία της οποίας η έκβαση συνεχίζει να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και στις προθέσεις των μερών της. Όπως έχει δείξει ο Wish (1979), στις Ηνωμένες Πολιτείες οι σταθερές σχέσεις θεωρείται ότι ποικίλλουν ως προς πέντε διαστάσεις:

1. Συνεργασιακή – ανταγωνιστική
2. Βαθιά – επιφανειακή
3. Προσανατολισμένη στο στόχο – κοινωνικοσυναισθηματική
4. Ιεραρχική – ισότιμη
5. Επίσημη – ανεπίσημη

Αυτές οι διαστάσεις φαίνεται να έχουν εφαρμογή στις διαπροσωπικές σχέσεις ανεξαρτήτως πολιτισμικού συστήματος, παρότι το θέμα δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο εμπειρικών ερευνών.

Οι πολιτισμικές ομάδες διαφέρουν πιθανότατα ως προς την προτίμηση που δείχνουν σε ορισμένους τύπους σχέσης και ως προς τη συχνότητα εμφάνισης αυτών των τύπων σχέσης. Κατ' επέκταση, λόγω αυτών των διαφορών, οι κοινωνικοί επιστήμονες δεν θα πρέπει να ορίζουν την αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας βάσει της συμβολής της στη δημιουργία σχέσεων του τύπου που θεωρείται ιδεώδης στη δική τους πολιτισμική ομάδα. Οι επικοινωνίες είναι δυνατόν να είναι αποτελεσματικές ανεξάρτητα από το πώς χαρακτηρίζεται η σχέση των μερών τους, υπό την προϋπόθεση ότι και τα δύο μέρη απολαμβάνουν το επιθυμητό γι' αυτά είδος σχέσης.

Κάποιες φορές είναι πιθανό το ένα ή και τα δύο μέρη να θελήσουν να αλλάξουν το χαρακτήρα της σχέσης. Για παράδειγμα, ο κατώτερος σε μια ιεραρχική σχέση μπορεί να επιθυμεί μια πιο

ισότιμη συναλλαγή. Αυτή η επιθυμία ενδέχεται να προκαλέσει προσωρινά κλυδωνισμούς στη σχέση, ωστόσο οι επικοινωνίες των δύο μερών να συνεχίσουν να είναι τόσο κατανοητές με ακρίβεια όσο και αποτελεσματικές, υπό την έννοια ότι κατά τη διεξαγωγή τους μεταδίδεται με ακρίβεια η εκατέρωθεν δυσαρέσκεια αναφορικά με το status quo. Εν ολίγοις, η αποτελεσματική επικοινωνία δεν προϋποθέτει συμφωνία όσον αφορά το χαρακτήρα της σχέσης ούτε και ικανοποίηση από την ίδια τη σχέση.

Όπως θα γίνει σαφές, αυτά τα θέματα, όπως το κοινό έδαφος, η αναγνώριση του εδάφους, η ακρίβεια της επικοινωνίας, η αντιμετώπιση της ρήξης, οι στρατηγικές αποκατάστασης και ο επιθυμητός τύπος σχέσης, αποκτούν ζωτική σημασία όταν οι ανταλλαγές γίνονται ανάμεσα σε μέλη διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων.

1.4.2 Ερμηνεύοντας τις καταστάσεις από πολιτισμό σε πολιτισμό

Όλες οι συναντήσεις ανάμεσα σε ανθρώπους εκτυλίσσονται σε κάποιο συγκεκριμένο πλαίσιο, σε ένα «περιβάλλον συμπεριφοράς»⁵. Για παράδειγμα, οι μαθητές μπορεί να συναντηθούν στην καντίνα του σχολείου, ο εργοδότης να συναντήσει τους υπαλλήλους του σε ένα γάμο συναδέλφου. Οι συμμετέχοντες σ' αυτά τα κοινωνικά επεισόδια τα κατανοούν με κοινό τρόπο (έχουν δηλαδή κοινό έδαφος), επομένως η μεταξύ τους συναλλαγή ακολουθεί ένα συγκεκριμένο σενάριο και τα δύο μέρη εστιάζονται στα εκάστοτε θέματα.

Όμως, εάν οι συμμετέχοντες σε ένα κοινωνικό επεισόδιο προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς, είναι πολύ πιθανό ο τρόπος με τον οποίο κατανοούν αρχικά το επεισόδιο να διαφέρει. Για να ελέγξουν αυτή την υπόθεση οι Foigas και Bond⁶ ζήτησαν από Αυστραλούς και Κινέζους φοιτητές να αξιολογήσουν διάφορα επεισόδια που θα μπορούσαν να είναι κοινά για τις δύο ομάδες, για παράδειγμα, το να φτάσει κάποιος καθυστερημένα σ' ένα μάθημα. Τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν ότι και οι δύο ομάδες χρησιμοποίησαν τέσσερα κριτήρια προκειμένου να αξιολογήσουν την κατάσταση. Συγκεκριμένα, τόσο οι Αυστραλοί όσο και οι Κινέζοι αξιολόγησαν τα επεισόδια ανάλογα με το αν εμπλέκονταν σε αυτά ή όχι και ανάλογα με το αν τα επεισόδια αφορούσαν την εκτέλεση συγκεκριμένου έργου ή είχαν κοινωνικό χαρακτήρα. Συνεπώς, το πρόβλημα ήταν ότι η ίδια κατάσταση προκάλεσε διαφορετικά επίπεδα αντίδρασης αναφορικά με τις δύο αυτές κοινές διαστάσεις. Για παράδειγμα, οι Αυστραλοί όταν έδιναν οδηγίες ένιωθαν μεγαλύτερη

εμπλοκή από τους Κινέζους, ενώ οι Κινέζοι θεωρούσαν το διάβασμα εκτέλεση συγκεκριμένου έργου, πράγμα που συνέβαινε σε μικρότερο βαθμό με τους Αυστραλούς. Τέλος, όσον αφορά το υπόλοιπο νόημα των δύο διαστάσεων της αξιολόγησης, δεν διαπιστώθηκε καμιά αλληλοεπικάλυψη για τους Αυστραλούς και τους Κινέζους. Συγκεκριμένα, οι Αυστραλοί αντιμετώπιζαν τα επεισόδια ανάλογα με το αν παρήγαν ανταγωνιστικές αντιδράσεις ή σίγουρες θετικές αντιδράσεις. Αντίθετα οι Κινέζοι εξέταζαν αν τα επεισόδια παρήγαν αντιδράσεις ανθρωπιάς ή αντιδράσεις ευτυχίας.

Συνοψίζοντας, η προαναφερθείσα μελέτη καταδεικνύει ότι οι ίδιες καταστάσεις είναι δυνατόν να σημαίνουν διαφορετικά πράγματα για ανθρώπους με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο. Οι συμπεριφορές που προκαλούνται από αυτές τις διαφορετικές αναπαραστάσεις της κατάστασης είναι πιθανό να διαφέρουν. Έτσι, οι αρχικές αντιδράσεις των συμμετεχόντων στο ίδιο περιβάλλον συμπεριφοράς διαψεύδουν συχνά τις εκατέρωθεν προσδοκίες. Με αυτό τον τρόπο ο συντονισμός της συμπεριφοράς γρήγορα γίνεται δύσκολος, καθώς οι συμμετέχοντες δεν έχουν κοινό αρχικό έδαφος ώστε να διατηρηθεί η σχέση. Κατά συνέπεια, η προσοχή τους θα πρέπει να μετατοπιστεί προς τη διαπραγμάτευση κοινών νοημάτων αναφορικά με την κατάσταση.

5. Βρύζας, Κ. “ *Παγκόσμια Επικοινωνία, Πολιτιστικές Ταυτότητες*”, Gutenberg, Αθήνα, 2005.

6. Παπαστυλιανού, Α. “ *Διαπολιτισμική Κοινωνική Ψυχολογία* “, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2005.

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό των κοινωνικών καταστάσεων είναι οι σχέσεις ρόλων μεταξύ των συμμετεχόντων. Συγκεκριμένα, άτομα τα οποία προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς μπορεί να συμφωνήσουν ότι βρίσκονται σε μια φιλική ή σε μια επαγγελματική

σχέση. Παρά ταύτα, ενδέχεται να μη συμφωνούν ως προς το πόση εξουσία ή οικειότητα συνεπάγεται αυτή η σχέση. Οι έρευνες με αντικείμενο τη θεωρία της ευγένειας δείχνουν ότι και οι δυο προαναφερθείσες μεταβλητές επηρεάζουν το επίπεδο των συμπεριφορών ευγένειας που απαιτούνται στις σχέσεις ρόλων. Επιπλέον, εάν οι υποθέσεις των ατόμων, καθώς αυτά προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς, διαφέρουν ως προς τα δυναμικά εξουσίας ή ως προς το βαθμό οικειότητας που χαρακτηρίζει κάποιο τύπο σχέσης, τότε είναι πιθανό να μην εκφράσουν το δέοντα σεβασμό ή να εκφράσουν υπέρμετρο σεβασμό στο συνομιλητή τους.

Για παράδειγμα, οι Scollon και Scollon⁷ παρατήρησαν ότι οι Αθαμπάσκαν (μια ομάδα Ινδιάνων της Βορείου Αμερικής) προτιμούν να κρατούν μεγαλύτερη απόσταση στις επαγγελματικές σχέσεις τους από τους αγγλόφωνους Αμερικανούς. Ως εκ τούτου, σε ένα επαγγελματικό περιβάλλον οι Αθαμπάσκαν τείνουν να είναι πιο ευγενικοί. Οι Αμερικανοί, οι οποίοι θεωρούν δεδομένη την οικειότητα, είναι λιγότερο ευγενικοί και κατά συνέπεια οι Αθαμπάσκαν θεωρούν ότι τους κοιτούν αφ' υψηλού. Αντίστοιχα, ο Spenser – Oatey⁸ έδειξε ότι η σχέση διδάσκοντος - διδασκόμενου στην Κίνα θεωρείται πιο στενή σε σύγκριση με το Ηνωμένο Βασίλειο. Ως εκ τούτου, όταν οι Κινέζοι φοιτητές «πλησιάζουν πολύ» τους Βρετανούς δασκάλους δεν τους συμπεριφέρονται με αρκετή ευγένεια και λόγω αυτού ενδέχεται να θεωρηθούν θρασείς. Συνεπώς, τέτοιου τύπου διαφορές στις εννοιολογικές κατασκευές όσον αφορά τη σχέση ρόλων μπορεί να θέσουν εξαρχής σε κίνδυνο τις διαπολιτισμικές σχέσεις.

Η παραπάνω ανάλυση υποθέτει ότι και τα δύο μέρη προσλαμβάνουν με τον ίδιο τρόπο τα μηνύματα που μεταδίδονται μέσα από συγκεκριμένες συμπεριφορές.

7 & 8 . Βρύζας, Κ. “ Παγκόσμια Επικοινωνία, Πολιτιστικές Ταυτότητες”,
Gutenberg, Αθήνα, 2005.

1.5 Ρήξη της επικοινωνίας

1.5.1 Διάψευση προσδοκιών και εσφαλμένη απόδοση χαρακτηριστικών

Στις συναντήσεις μεταξύ ανθρώπων οι οποίοι προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς προκύπτουν διαρκώς εκπλήξεις. Οι άνθρωποι καθυστερούν ή φτάνουν πολύ νωρίς στα ραντεβού τους ή δεν ορίζουν καν ραντεβού και απλώς συναντιούνται.

Επιπλέον, στέκονται πολύ κοντά ή όχι αρκετά κοντά, μιλούν υπερβολικά ή πολύ λίγο ή πολύ γρήγορα ή πολύ αργά ή ακόμη και για λάθος θέμα. Ενδέχεται επίσης να είναι πολύ συναισθηματικοί ή πολύ αποστασιοποιημένοι, να εκφράζουν κάποιο συναίσθημα σε υπερβολικό ή σε πολύ μικρό βαθμό ή να το εκφράζουν σε λάθος στιγμή ή να μην το εκφράζουν τη στιγμή που θα έπρεπε. Κατά συνέπεια, ο κατάλογος των πιθανών εκπλήξεων σε ό,τι αφορά τις λεκτικές και μη λεκτικές συμπεριφορές είναι εξίσου μακρύς με τον κατάλογο των πεδίων στα οποία έχουν εντοπιστεί πολιτισμικές διαφορές. Οι άνθρωποι αντιδρούν στην έκπληξη αναζητώντας εξηγήσεις. Όταν οι άνθρωποι ανακαλύπτουν μια εξήγηση για την ασυνήθιστη συμπεριφορά του άλλου γίνεται πιο προβλέψιμη. Είναι ευνόητο ότι σε διαπολιτισμικό επίπεδο το πρόβλημα έγκειται στο γεγονός ότι το άτομο χρησιμοποιεί τα δικά του πολιτισμικά σχήματα ερμηνείας όταν επιχειρεί να εξηγήσει τη συμπεριφορά των άλλων ανθρώπων. Συχνά, αυτά τα σχήματα οδηγούν σε δυσμενείς ερμηνείες των άλλων. Για παράδειγμα, ο Αμερικανός επιχειρηματίας που κοιτά έντονα έναν υποψήφιο συνεργάτη από τη Μαλαισία και τον αποκαλεί με το μικρό του όνομα μπορεί να θεωρηθεί «ασεβής».

Αντίστοιχα, ο Βρετανός που διακόπτει έναν Ιάπωνα, συμπεριφορά πολύ πιο συχνή στις συζητήσεις των Βρετανών από εκείνες των Ιαπώνων, μπορεί κάλλιστα να θεωρηθεί «επιθετικός»

Τέτοιες αρνητικές ερμηνείες αποτελούν πάντα ένα πιθανό ενδεχόμενο, επειδή σε πολλές από τις προσδοκίες που διατηρούμε για τη συμπεριφορά των άλλων υπάρχει μια κοινωνική διάσταση. Γενικά, προτιμούμε συμπεριφορές οι οποίες είναι τυπικές της δικής μας πολιτισμικής ομάδας. Κατά συνέπεια, η συμπεριφορά που αποκλίνει από την προσδοκώμενη θεωρείται συχνά ότι παραβιάζει τους κοινωνικούς κανόνες και έτσι οδηγεί στο χαρακτηρισμό του άλλου ως αναιδούς, αδαούς ή απλά απολίτιστου. Αυτός ο τελευταίος χαρακτηρισμός χρησιμοποιείται συχνά μετά τη λήξη των διαπολιτισμικών επαφών είναι μάλιστα και καίριος. Με βάση τα πολιτισμικά κριτήρια του παρατηρητή, η συμπεριφορά του άλλου είναι όντως «απολίτιστη», δεδομένου ότι, αν είχε κοινωνικοποιηθεί σύμφωνα με τους κανόνες του πολιτισμού του παρατηρητή, σπάνια θα συμπεριφερόταν με τέτοιο τρόπο. Όμως ο άλλος συμπεριφέρεται κατά πάσα πιθανότητα με τον κατάλληλο για την περίπτωση τρόπο βάσει της κοινωνικοποίησης που έλαβε στο δικό του πολιτισμό.

Τελικά, σε διαπολιτισμικό επίπεδο το αποτέλεσμα είναι οι «εσφαλμένες αποδόσεις», δηλαδή οι ερμηνείες για τα αίτια ενός συμβάντος που δίνει ένας ξένος, οι οποίες διαφέρουν από την ερμηνεία που θα έδιναν κατά κανόνα τα μέλη του πολιτισμού υποδοχής. Ειδικότερα, ο άλλος ίσως να έχει την πρόθεση να εκφράσει φιλικότητα όταν σας ρωτά για την οικογένειά σας, αλλά ευτυχώς θεωρείται «αδιάφορος». Συνοψίζοντας, η έκβαση της διαδικασίας αποδόσεων καθορίζεται από το εκάστοτε πολιτισμικό πρόγραμμα το οποίο χρησιμοποιείται με στόχο να αποκωδικοποιηθεί η συμπεριφορά. Όταν οι κώδικες διαφέρουν, κάτι που συμβαίνει συχνά, τότε οι άστοχες αποδόσεις αφθονούν.

1.5.2 Ο γλωσσικός φραγμός

Η γλώσσα είναι ένα αποτελεσματικό μέσο μετάδοσης συμβολικών πληροφοριών για την επίτευξη συντελεστικών και συναισθηματικών στόχων. Οι πολιτισμικές συμβάσεις ρυθμίζουν τα βασικά χαρακτηριστικά σε ό, τι αφορά τη χρήση της γλώσσας από μικροσκοπικά

ζητήματα, όπως η γραμματική, το λεξιλόγιο, η σύνταξη και η προφορά, μέχρι μακροσκοπικά ζητήματα όπως πόσο μιλάει κάποιος, για ποια θέματα μιλάει και με ποιον. Ακόμη και στο εσωτερικό ενός πολιτισμού υπάρχουν εντυπωσιακές διαφορές τόσο ως προς τις προαναφερθείσες πλευρές στη χρήση της γλώσσας όσο και ως προς την αξιολόγηση των σχετικών διαφορών. Είναι φυσικό ότι, όταν πρόκειται για διαπολιτισμικές επαφές, αυτές οι διαφορές γίνονται ακόμη πιο σύνθετες.

Το πρώτο πράγμα που θα πρέπει να λάβουμε υπόψη σε διαπολιτισμικό επίπεδο είναι ότι η γλώσσα απλώνει έναν ιστό γύρω από εκείνους που τη χρησιμοποιούν, αυξάνοντας τη δυνατότητα αμοιβαίας κατανόησης, και με αυτό τον τρόπο γίνεται η δύναμη που συγκρατεί τη συνοχή της ομάδας. Η μητρική γλώσσα ασκεί μια ισχυρή συναισθηματική επίδραση και ως εκ τούτου γίνεται για πολλές πολιτισμικές ομάδες ένα στοιχείο που ορίζει μια σημαντική διάσταση της εθνικής ταυτότητας.

Ένα δεύτερο πρόβλημα προκύπτει κατά τη διάρκεια των διαπολιτισμικών ανταλλαγών και γίνεται πιο εμφανές όταν τα μέρη της συναλλαγής μιλούν διαφορετικές γλώσσες. Το εν λόγω πρόβλημα συνοψίζεται στο ερώτημα: Ποιος θα προσαρμοστεί στην ομιλία ποιου ώστε να μπορέσουν να επικοινωνήσουν αποτελεσματικά; Η προσαρμογή προϋποθέτει μια μετακίνηση των προτύπων ομιλίας (π.χ. προφορά, διάλεκτος, ύφος του λόγου) του ενός προς τα αντίστοιχα του άλλου, έτσι ώστε να επιτευχθεί η μέγιστη δυνατή ομοιότητα στη χρήση της γλώσσας. Η προσαρμογή μπορεί να είναι μονομερής ή αμοιβαία, ανάλογα με τη διαπροσωπική έλξη και τη σχετική δύναμη των μερών.

Επιπλέον, εάν οι δύο πολιτισμικές ομάδες βρίσκονται σε ανταγωνιστική σχέση μεταξύ τους και ταυτόχρονα η ταυτότητα καθεμιάς έχει βαρύνουσα σημασία, για τη συναλλαγή, τότε θα προκύψει πιθανότατα απόκλιση των στυλ ομιλίας ή της γλώσσας γενικότερα. Σε μια τέτοια περίπτωση, τα μέρη μπορεί να αρνηθούν να μιλήσουν το ένα τη γλώσσα του άλλου, δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο ένα αδιαπέραστο τείχος ανάμεσα τους. Δεδομένης αυτής της στενής συσχέτισης γλώσσας και πολιτισμού, τα μέλη μιας πολιτισμικής ομάδας μπορεί να αρνηθούν να μάθουν τη γλώσσα της άλλης. Ειδικότερα, μπορεί να θεωρούν ότι, αν τη συμπεριλάβουν στο εκπαιδευτικό πρόγραμμά τους, θα αφαιρέσουν κάτι από τη δική τους πολιτισμική κληρονομιά ή ότι θα διαιωίσουν την κυριαρχία της άλλης πολιτισμικής ομάδας επάνω τους.

Ακόμη και στην περίπτωση που οι σχέσεις ανάμεσα στις δυο πολιτισμικές ομάδες είναι θετικές και σταθερές, το θέμα της προσαρμογής της ομιλίας θα αποτελέσει πιθανότατα αντικείμενο

διαπραγμάτευσης. Κατά τη διαπραγμάτευση αυτή βασικές παράμετροι είναι: οι ρόλοι κάθε μέρους, το σχετικό κύρος τους, η αλληλεγγύη των εμπλεκόμενων εθνικών ομάδων, η εθνογλωσσική ζωτικότητα κάθε γλωσσικής ομάδας και οι στόχοι που επιδιώκει το κάθε μέρος από τη συναλλαγή. Αυτό το είδος διαπραγμάτευσης αποτελεί και για τα δύο μέρη ένα έργο κοινωνικά ευαίσθητο. Συγκεκριμένα, στη περίπτωση που κάποια μέλη μιας γλωσσικής ομάδας προσπαθήσουν να προσαρμόσουν την ομιλία τους σε αυτήν μιας άλλης, η δεύτερη θα εκτιμήσει την προσπάθεια που έχει καταβληθεί και θα την ανταποδώσει. Όμως υπάρχει πάντα το ενδεχόμενο τα υπόλοιπα μέλη της πρώτης ομάδας να ερμηνεύσουν αρνητικά αυτή την προσπάθεια. Για παράδειγμα, μπορεί να θεωρήσουν ότι όσοι χρησιμοποίησαν τη γλώσσα της άλλης ομάδας έχουν πολιτικές προτιμήσεις αντίστοιχες με τις πολιτικές προτιμήσεις αυτής. Ως εκ τούτου, μπορεί να αντιδράσουν τονίζοντας τη δική τους εθνική ταυτότητα. Επιπλέον, όσοι χρησιμοποιούν μια γλώσσα άλλη από τη μητρική τους μπορεί να ανακαλύψουν ότι βιώνουν παράλληλα γνωστικές, αξιακές και διαπροσωπικές αλλαγές. Λόγου χάρι . Οι γλωσσικοί συνειρμοί παρουσιάζουν μεγαλύτερες ανομοιοότητες όταν τα δίγλωσσα άτομα μετακινούνται από συγκεκριμένες σε αφηρημένες έννοιες και συναισθήματα. Αυτό το εύρημα έχει σαφείς προεκτάσεις στο ζήτημα της μετάφρασης. Λιγότερο προφανής είναι η πολιτική / κοινωνική επίδραση της μετατόπισης προς μια άλλη γλώσσα.